

Tobulumo kelyje: XVII–XVIII amžiaus Lietuvos jėzuitų provincijos naujokų charakteristika

Brigita Zorkienė

Doktorantė
Vilniaus universitetas
Istorijos fakultetas
Senovės ir vidurinių amžių istorijos katedra
El. paštas: brigita.zorkiene@mb.vu.lt

Santrauka. Straipsnyje aptariamas pirmasis ilgai trukusios jėzuitų vienuolinės formacijos etapas – noviciatas – būsimųjų Jėzaus draugijos narių rengimas. Straipsnyje pristatomi formalūs priėmimo, ugdymo reikalavimai ir teisinis noviciato veiklos reglamentavimas, užfiksuotas oficialiuose Draugijos dokumentuose. Taip pat, remiantis personalinio pobūdžio šaltiniais, apžvelgiama, kokio amžiaus, išsilavinimo, kilmės jaunuoliai įprastai būdavo priimami į noviciatą, kada iš jo pasitraukdavo ir kaip tęsdavosi jų formacija sėkmingai baigus noviciatą.

Reikšminiai žodžiai: Jėzuitų ordinas, jėzuitai, noviciatas, Vilnius, Lietuvos jėzuitų provincija.

On the Way to Perfection: The Characteristic of Novices of Lithuanian Jesuit Province in the 17th–18th c.

Summary. This article presents the first stage of a long-lasting Jesuit formation – the Novitiate. The activities, rules, calendar, and instructions of the Jesuit Novitiates were defined by the official documents of Jesuit Order. The Novitiate in Vilnius was the only institution of its kind in the Lithuanian Jesuit Province. After the establishment of the Jesuit Novitiate in 1604, 23 people joined it, and this number gradually increased. The average number of novices in Vilnius in 1604–1771 was 56. Young people of all ages expressed their desire to join the Jesuit Order. They were admitted to the Order at the age averaging between 17–18 years, but there were also novices who did not match this average (the age of novices ranges from 15 to 30 years). Meanwhile, lower requirements for brothers made it possible for them to join the Order at an older age, with the average age of 25. Sometimes, those who had been admitted to the Novitiate had already received an education (often in Jesuit schools) or were already priests. After the establishment of the Novitiate, besides Lithuanians, another large part of the novices was from Polish lands and Ruthenians. By separating the Jesuit Provinces of Lithuania and Mazovia, the Lithuanian Province became even more “Lithuanian.” In 1604–1771, only 48 people left the Novitiate, which is only about 10 percent of the total number of the retired members in the Province (the vast majority, almost 80 percent, of the members who were retired from the Order were scholastics). This initial analysis assumes that the typical Jesuit novice is about 18-years-old and of Ruthenian or Lithuanian/Samogitian origin.

Keywords: Jesuit Order, Jesuits, Novitiate, Vilnius, Lithuanian Jesuit Province.

Received: 16/09/2019. Accepted: 09/12/2019

Copyright © 2019 Brigita Zorkienė. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

1608 m. vasario 21–kovo 29 d. Romoje vyko Jėzuitų ordino VI generalinė kongregacija¹, į kurią susirinko 64 dalyviai, reprezentavę 10 640 pasaulio jėzuitų. Joje dalyvavo ir Lietuvos jėzuitų viceprovincijolas Povilas Bokša (Boksza, Boxa) bei Kališo jėzuitų kolegijos rektorius Martynas Smigleckis (Śmiglecki)². Šios kongregacijos metu buvo patvirtintas atskiros Lietuvos provincijos³ įkūrimas⁴, o P. Bokša tapo pirmuoju Lietuvos provincijos provincijolu (1608–1615 m.). Provincijoje nuo pat jos įsteigimo įvairiais laikotarpiais veikė noviciatas⁵, profesų namai⁶, terciatas⁷, apie 20 kolegijų, akademija Vilniuje, 60 misijų stočių. 1759 m. Lietuvos provincija buvo padalyta į Lietuvos ir Mazovijos, sudarytos iš rytinėje provincijos dalyje esančių kolegijų ir rezidencijų, provincijas. Lietuvos provinciją 1609 m. sudarė 284 jėzuitai, Draugijos likvidavimo išvakarėse, 1772 m., – 1 280 jėzuitų⁸. Apie jų gyvenimą ir veiklą galima sužinoti todėl, kad ordino santvarka buvo centralizuota ir dėmesio skiriama kiekvienam provincijos nariui.

Nors vienos svarbiausių vienuolių – Jėzuitų ordino – akademinės ir sielovadinės veiklos reikšmė pasauliui ir mūsų regionui nuo pat jos įkūrimo 1540 m. yra pagrįsta gausiu moksliniu įdirbiu, iki šiol turime nedaug Lietuvos provincijos jėzuitų, kaip bendruomenės, tyrimų, pavyzdžiui, skirtų į Draugiją stojantiems naujokams, vienuolijos narių formacijai ir jų tolesnei „karjerai“ analizuoti. Jėzuitų muzikinės veiklos, teatro, pastatų ir pan.⁹ tyrimai mūsų nepriartina prie pačios bendruomenės ir jos kaitos pažinimo. Daugiausia buvo aprašomos paskirų namų bendruomenės (Braunsbergo ir Rešelio jėzuitų kolegijų mokinių ir mokytojų bendruomenę tyrė Stanislas Achremczyk, apie Torunės kolegijos mokytojus, remdamasis katalogais, rašė Stanislas Roszakas¹⁰) arba jėzuitų veikla paskiruose regionuose¹¹. Platesnė prozopografinė studija – tai Justynos Łukaszewskos-Haberkowos monografija, kurioje nagrinėjama pirmoji jėzuitų karta¹². Autorė išsamiai tyrinėja jėzuitų veiklą 50 metų nuo vienuolijos įsikūrimo: pradėjusi nuo ordino formacijos ypatybių, toliau J. Łukaszewska-Haberkowa aptaria tokias plačias te-

¹ Generalinė kongregacija (*congregatio generalis*) – kolegialus atstovaujamas Jėzaus draugijos organas, sprendžiantis svarbiausius vienuolijos klausimus, renkantis generalinį vyresnįjį.

² P. J. Badura, 1995, s. 25.

³ Provincija (*provincia*) – tam tikrą namų ir narių skaičių turintis teritorinis administracinis vienuolijos vienetas, vadovaujamas provincijolu.

⁴ Iki tol, 1598–1608 m., veikė Lietuvos viceprovincija.

⁵ Noviciatas (*noviciatus*) – jėzuitų namai arba jų dalis, kurioje gyvena kandidatai į vienuolius – novicijai (naujokai).

⁶ Profesų namai (*domus professa*) – nuolatinės fundacijos neturintys, iš aukų išsilaikantys ir su mokyklomis nesusiję jėzuitų namai, kurių gyventojai dirba sielovados darbu.

⁷ Namai, kuriuose gyvena tėvai jėzuitai, prieš duodami galutinius įžadus.

⁸ 1609, 1772 m. Catalogi breves, in: Lietuvos jėzuitų provincijos archyvas (toliau – LJPA), f. 149, ap. 7, L-704.

⁹ Jėzuitų veikla paskirais aspektais analizuojama tiek lietuvių, tiek lenkų istoriografijoje, pavyzdžiui, J. Trilupaitytėnė, *Jėzuitų muzikinė veikla Lietuvoje*, 1995; V. Zaborskaitė, *Prie Lietuvos teatro ištakų: XVI–XVIII a. mokyklinis teatras*, 1981; J. Kochanowicz, *Geneza, organizacja i działalność jezuickich burs muzycznych*, 2002; J. Paszen-da, *Budowle jezuickie w Polsce*, 2010 ir t. t.

¹⁰ S. Achremczyk, 1995; S. Roszak, 1998.

¹¹ W. Lawszuk, 2013.

¹² J. Łukaszewska-Haberkowa, 2013.

mas kaip jėzuitų įtaka Abiejų Tautų Respublikos regiono kalboms, jų veikla, dėmesio skiria ir architektūrai, muzikai ir t. t., taip koncentruodamasi į jėzuitų įtaką ir jų veiklos svarbą, o ne į personalijas. Lietuvos istoriografijoje Lietuvos jėzuitų provincijos narius tautinės priklausomybės ir kalbos mokėjimo požiūriu glaustai aptarė Paulius Rabikauskas straipsnyje „Lietuviškumo apraiškos Vilniaus akademijoje“¹³. Pabrėžtina, kad ilgą laiką (iki pat 2018 m.) tai buvo vienintelis, bet labai fragmentiškas tokio pobūdžio tyrimas. Minėtini naujaisi jėzuitų bendruomenių tematikos tyrimai – Andrea’os Mariani’io straipsniai „Vilniaus jėzuitų personalinė sudėtis XVII–XVIII amžiuje...“¹⁴ bei „Proweniencja geograficzna i kompetencje językowe jezuitów prowincji litewskiej...“¹⁵ Juose bendruomenės veikla ir gyvenimas nagrinėti tam tikrais, autoriaus konkrečiai apibrėžtais aspektais. A. Mariani’is daugiausia analizuoja visuomeninę ir ūkinę problematiką, kuri taip pat yra svarbi vienuolijos narių tyrimų kryptis, leidžianti geriau suprasti jėzuitų sielovadinę ir švietimo veiklą.

Tyrimo objektas – Jėzaus draugijos naujokai – asmenys, pradėję savo vienuolinę formaciją Jėzuitų ordine, įstodami į noviciatą. Straipsnyje siekiama pateikti į Vilniaus jėzuitų noviciatą įstojusių naujokų charakteristiką – atsižvelgiant į amžių, išsilavinimą, tautinę kilmę. Socialinė naujokų kilmė nenagrinėta dėl to, kad įrašai apie tai šaltiniuose nesistemiški – dėl to negalime daryti reprezentatyvių išvadų. Straipsnio pradžioje taip pat pristatomos priėmimo į noviciatą ir gyvenimo jame taisyklės ir tvarka, apibrėžtos oficialiuose Jėzaus draugijos dokumentuose. Priešingai nei jau minėtuose tyrimuose, šiame tyrime nagrinėjama atskira jėzuitų bendruomenės grupė (ir drauge vienas, atskiras ir konkretus kiekvieno jėzuito gyvenimo etapas), kuri iki šiol sulaukė tik atskirų paminėjimų¹⁶. Straipsnis taip pat atliepia intensyvią įvairių vienuolijų personalinės sudėties, jos kaitos ir pan. tyrimų kryptį¹⁷.

Kadangi Ordino santvarka buvo centralizuota, daug dėmesio skiriama kiekvienam vienuolijos nariui, susiklostė pati turtingiausia, palyginti su kitomis to meto vienuolijomis¹⁸, biografinių duomenų bazė¹⁹, leidžianti atlikti tokio struktūrinio darinio kaip Lietuvos jėzuitų provincija personalinės sudėties ir tam tikrų jos segmentų tyrimą. Straipsnyje remiamasi šiais pagrindiniais šaltiniais. 1) Trumpieji katalogai²⁰ (*Catalogi breves*) buvo sudaromi prasidėjus naujiems mokslo metams. Juose pateikiami kiekvienoje tuo metu veikusioje kolegijoje, rezidencijoje, misijoje gyvenusių jėzuitų sąrašai su informacija

¹³ P. Rabikauskas, 2002.

¹⁴ A. Mariani, 2018.

¹⁵ A. Mariani, 2017.

¹⁶ A. Mariani, 2018, p. 5–48.

¹⁷ M. Jakulis, „Vilniaus bonifratrų Šv. Kryžiaus konvento bendruomenė XVIII a.: struktūra, sudėtis, sugyvenimas“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 5, Vilnius, 2012, p. 281–306; A. Mariani, „Vilniaus jėzuitų personalinė sudėtis XVII–XVIII amžiuje. Statistinės-prozopografinės analizės bandymas“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2018/1, p. 5–48; L. Jovaiša, „Gyvenimas po mirties: Kražių jėzuitų ir buvusių jėzuitų likimai po 1773 metų“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 44, 2017, p. 96–152.

¹⁸ Plačiau apie Lietuvos vienuolijų XVI–XIX a. personalinio ir biografinio pobūdžio šaltinius – L. Jovaiša, 2017.

¹⁹ Personaliniai Lenkijos ir Lietuvos jėzuitų duomenys pateikiami ir *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*, 2004.

²⁰ *Catalogi breves*, in: LJPA, f. 149, ap. 7, L-704.

apie jų mokslo metais einamas pareigas, taip pat pažymimas narių statusas (tėvas, scholastikas²¹, brolis ir kt.), kas tais metais mirė ar buvo atleistas, kas yra išvykę už Lietuvos provincijos ribų. Šie katalogai yra tinkamiausias šaltinis nagrinėjant kiekybinius bendruomenių bruožus ir pareigybes, pagrindines veiklos sritis. 2) Trimečiai katalogai²² (*Catalogi triennales*), sudaromi paprastai kas trejus metus mokslo metų pabaigoje; juose daugiau informacijos apie kiekvieną asmenį: iš kur kilęs, kokio amžiaus, kada įstojo, kiek metų ir ką studijavo, kiek metų ir ką dirbo, kada davė įžadus, kokį mokslo laipsnį turi, kokias kalbas moka ir pan. Be to, juose dėmesio skirta ir kiekvieno jėzuito asmeninėms savybėms, temperamentui. Specifinė šių šaltinių ypatybė – detalus *curriculum vitae religiosae*, bet nepateikiama įvilkutvių knygoms būdingų žinių apie kandidato tėvus, socialinę priklausomybę, ligtolines studijas ar amato mokėjimą, tikslesnę geografinės kilmės vietą (įvilkutvių knygose taip pat buvo pateikiami duomenys ir asmeninė informacija apie noviciatą pradedantį kandidatą). Tokio pobūdžio knygos neabejotinai turėjo būti sudaromos ir Jėzaus draugijoje, tačiau Lietuvos provincijos atveju jų nėra išlikusios nė vienos. Noviciato pabaigoje asmeniui duodant įžadus ir taip tampant visateisiu vienuolijojos nariu, kai kurie dalykai buvo vėl pakartojami ir įžadų registracijos knygoje²³. Bene vienintelis žinomas šaltinis, susijęs su priėmimu į Jėzaus draugiją, – tai kandidatų į noviciatą Braunsberge apklausos protokolų (*examen admittendorum ad probationem*) knyga, apimanti 1569–1574 m.²⁴ Nors ji tiesiogiai šiam tyrimui nepritaikoma (ankstesnės chronologijos), iš jos matyti, kokia informacija turėjo būti pateikiama tokio pobūdžio (neišlikusiose) knygose. Šios publikacijos įvade aptariamas apklausos klausimynas: jame turėjo būti pateikiamas kandidato vardas ir pavardė, kilmės vieta, tėvų vardai, ar jų santuoka teisėta, taip pat atsakymai į kitus klausimus. 3) Lietuvos jėzuitų provincijos personalijų kartoteka²⁵. Šią kartoteką, remdamasis įvairiais šaltiniais, sudarė Paulius Rabikauskas SJ. Joje pateikiami susisteminti duomenys apie konkretaus Lietuvos jėzuito gimimo datą, vietą, įstojimą į noviciatą, veiklą iki įstojant, studijas bei tolesnę veiklą Ordine, neretai ir kiti papildomi faktai apie konkrečią asmenybę. Vienas pagrindinių šio šaltinių komplekso pranašumų – tai sistemingai ir chronologine seka surinkta ir pateikta biografinė informacija.

Teisinis noviciato reglamentavimas ir gyvenimas jame

Pirmasis jėzuitų formacijos etapas – noviciatas (lot. *novitius* – naujokas). Noviciatas buvo vienintelė vieta, kurioje buvo ruošiami būsimi Jėzaus draugijos nariai, sudarę didelę platesnės bendruomenės dalį – anot A. Mariani'io, Vilniuje noviciato gyventojai sudarė antrą gausiausią bendruomenę po Vilniaus akademijos bendruomenės²⁶. Novi-

²¹ Scholastikas (*scholasticus*) – noviciatą atlikęs ir filosofiją ir (ar) teologiją studijuojantis arba pedagoginę praktiką atliekantis Jėzaus draugijos narys, siekiantis kunigo šventimų.

²² *Catalogi triennales*, in: Archivum Romanum Societatis Iesu (toliau – ARSI), Lith. 6, 13, 23, 30.

²³ L. Jovaiša, 2017, p. 158–159.

²⁴ *Examina novitiorum*, 2012.

²⁵ Lietuvos jėzuitų provincijos personalijų kartoteka, in: LJPA, f. 149, ap. 13, L-724 (toliau – kartoteka, in: LJPA).

²⁶ A. Mariani, 2018, p. 19, 24.

ciate jaunuoliai, vadinami naujokais arba novicijais, įprastai praleisdavo dvejus metus, antrieji metai galėjo būti papildyti studijomis. Laiką noviciate Jėzuitų ordino įkūrėjas šv. Ignacas Lojola (1491–1556) apibūdino kaip eksperimentus (*experimenta*)²⁷, mat naujokai turėdavo pereiti daug išmėginimų: atlikti dvasines pratybas, darbuotis ligoninėse, keliauti į piligriminę kelionę, prašydami maisto bei laikinos buveinės, atlikti pačius įvairiausius buitinius darbus, mokyti katekizmo²⁸.

Priimant kandidatas buvo ištiriamas vadinamojo *examen admittendorum ad probationem* metu. Tiesa, į noviciatą nebuvo įstojama iškart²⁹ – iki tol dar laukė 12–20 dienų laikotarpis – „pirmasis bandymas / išmėginimas“ (*prima probatio*); o „tikrasis“ noviciatas – *secunda probatio* (todėl noviciato namai vadinosi *Domus (primae et secundae) probationis*)³⁰. 1645 m. lapkričio 21–1646 m. balandžio 14 d. vykusį Jėzuitų ordino VIII generalinę kongregaciją ne tik nustatė, kad vyresniųjų kadencija (išskyrus naujokų magistro) turi trukti trejus metus, bet ir nurodė kandidatus į Ordiną, ypač brolius, priimti apdairiai³¹. Minėto tyrimo priimant į noviciatą klausimynas buvo itin platus ir smulkmeniškasis: klausinėta apie kandidato kilmę, amžių, tėvus, studijas, ligtolinę veiklą, kalbų mokėjimą ir t. t.³², taigi manytina, jog generalinės kongregacijos nurodymą stengtasi vykdyti pavyzdinčiai.

Stojantys į vienuoliją naujokai būdavo suskirstomi į grupes. Tie, kurie atrodė tinkami kunigystei, vadinti naujokais scholastikais (*novitii scholastici*); jie, baigę noviciatą, galėdavo pradėti formalias studijas. Mažiau gabius (arba vyresnio amžiaus ir nestudijavusius) naujokus priskirdavo prie naujokų „brolių pagalbininkų“ (*novitii coadiutores*), kurie negalėdavo siekti kunigystės ir, baigę noviciatą, tapdavo ordino nariais nedvasininkais. Dar buvo ir vadinamųjų „indiferentų“ (*indifferentes*) grupė – jų statuso nustatymas buvo atidedamas iki noviciato pabaigos – kai bus aiškiau, kuriai grupei kandidatas tinkamesnis. Pasitaikydavo ir atvejų, kai kandidatas pats (iš nusižeminimo) pasiprašydavo būti priimamas broliu, nors galėjo siekti kunigystės. Būtent minėtasis tyrimas padėdavo nuspręsti, kokių statusu kandidatas bus priimamas į noviciatą.

Jėzuitų ordino konstitucijose nurodoma, kad į Draugiją bandomajam laikotarpiui (*ad probationem*) bus priimami tie asmenys, kurie generolui³³ atrodo tinkami³⁴. Įdomu, kad konstitucijose yra nurodomi ir konkretesni kriterijai: tie, kurie priimami būti koadjutoriais („pagalbininkais“), turėtų būti švarios sąžinės, ramūs, paklusnūs, vertinantys dorybę ir tobulėjimą, ištikimi ir atsidavę, o tie, kurie priimami patarnauti dvasiškai, taip pat turi turėti tvirtą tikėjimą ar galimybę tokį išsiugdyti, kad galėtų tinkamai padėti sieloms. Draugijos dokumentacijoje pateikiami ir reikalavimai kalbant apie išorę – kandidatas

²⁷ Lot. *experimentum* – išmėginimas, išbandymas.

²⁸ „Experiment“, in: *The Cambridge Encyclopedia of the Jesuits*, p. 292.

²⁹ „Course of studies“, in: *The Cambridge Encyclopedia of the Jesuits*, p. 207.

³⁰ Pirmojo bandymo (*prima probatio*) laikotarpis personaliniuose Jėzaus draugijos šaltiniuose neatšpindi – asmens charakteristika pradėdama nuo jo įstojimo į noviciatą datos.

³¹ P. J. Badura, 1995, p. 25.

³² D. Jokimaitytė, 2005, p. 362.

³³ Generolas (*generalis*) – visos vienuolijos vyresnysis.

³⁴ *Constitutiones*, 1606, p. 53.

turi būti geros išvaizdos (*honesta species*), sveikatos, tinkamo amžiaus, kad galėtų atlikti visas jam skirtas užduotis³⁵. Taip pat reikalauta turėti polinkį į mokslą ir gebėjimą įsiminti visa, kas buvo mokytasi, tinkamą kalbėjimo manierą, iškalbą. Greta nurodomos ir kliūtys, neleidžiančios įstoti į Ordiną – tai atsiskyrimas nuo „Bažnyčios glėbio“, „tikėjimo neigimas bedievių gretose“, padaryta žmogžudystė ar užsitraukta negarbė dėl kitų didžiulių nuodėmių, taip pat santuoka ar buvimas kito vienuolinio ordino nariu, psichikos liga ar netgi polinkis į ją³⁶. Kilus klausimų ar neaiškumų dėl motyvacijos, konstitucijose nurodyta taktiškai paklausti kandidato apie galimas kliūtis³⁷.

Konstitucijos ir regulos nurodė ir dar daugiau įvairių smulkesnių, kasdienio gyvenimo praktikos taisyklių. Antai maistas turėjo būti pateikiamas ne tik kūnui, bet ir sielai; tai reiškė, kad naujokams valgant turėjo būti skaitomi skaitiniai iš Biblijos. Taip pat pageidauta, kad moterys neįeitų į namus ar kolegiją, o tik į bažnyčią, drausta namuose laikyti ginklus ar muzikos instrumentus nerimtiems, vėjavaikiškiems tikslams (*rerum vanarum*), o po pirmųjų metų reikalauta atsisakyti turėtos nuosavybės³⁸.

Už naujokų formaciją buvo tiesiogiai atsakingas noviciato magistras: vyresniojo prižiūrimi jaunuoliai susipažindavo su Jėzaus draugija, jos regula, esminiais tapatybės, veiklos, gyvenimo jėzuitiškoje bendruomenėje principais, tačiau svarbiausia – magistras buvo naujokų dvasinis vadovas, ruošęs juos ateinantiems ilgos formacijos etapams. Noviciato magistrą skirdavo provincijolas su generolo sutikimu, į šią atsakingą pareigybę būdavo skiriami tik patyrę tėvai jėzuitai, beje, šiai pareigybei neegzistavo kadencijos³⁹, priešingai nei visoms kitoms Jėzaus draugijos pareigybėms. Ordino reguloose, be kitų taisyklių, yra pateikiamas knygų, kuriomis savo darbe turėjo naudotis naujokų magistras, sąrašas (30 pozicijų)⁴⁰. Namuose taip pat gyveno magistro socijus, užsiimdavęs kitais einamaisiais noviciato reikalais.

Nauja noviciato bendruomenė buvo steigiamą Jėzaus draugijos generolo nurodymu. Atsižvelgiant į kandidatų skaičių, kiekviena Ordino provincija galėjo įkurti savo atskirą noviciatą arba kelios provincijos galėjo naudotis bendru noviciatu⁴¹. Pirmieji lietuviai jėzuitai, norėdami atlikti noviciatą, t. y. pareiškę norą tapti Jėzaus draugijos nariais, buvo siunčiami į Braunsbergą. Šis noviciatas priklausė Austrijos jėzuitų provincijai, į kurios sudėtį tada įėjo ir Lenkija bei Lietuva. Ilgainiui mūsų regione įsikūrę jėzuitai atidarė savą naujokus ruošiančią įstaigą. Šio noviciato veiklos vietos keitėsi, jis trumpai veikė Krokuvoje, Rygoje, Polocke.

Generolas Klaudijus Akvaviva (1543–1615) 1603 m. gruodį „į Lenkijos prokuratoriaus t. Barčo pasiūlymus, pateiktus viceprovincijolo P. Bokšos vardu, dėl namo naujokynui Vilniuje pastatymo“ nurodė: „Pageidautina pastatyti, ir skiriame naujokynui Gardino

³⁵ Ten pat, p. 56–58.

³⁶ Ten pat, p. 60–62.

³⁷ Constitutiones, 1606, p. 66–67.

³⁸ Ten pat, p. 91, 96–97, 104.

³⁹ J. Kolacz, 2006, s. 163.

⁴⁰ Regulae, 1607, p. 125–126.

⁴¹ J. Kolacz, 2006, s. 184–185.

dvarus <...>.⁴² Galiausiai 1604 m.⁴³, anksčiau nei atskira Lietuvos provincija, Vilniuje, prie Šv. Ignoto bažnyčios, įkurtas „Lietuvos naujokynas“, kuris veikė iki 1773 m. Mykolas Bekanas (Becanus, 1550–1622), vėliau tapęs pirmuoju Vilniaus noviciato rektoriumi, nupirko noviciatui keletą namų, parūpino fundaciją ir jau 1609 m. Vilniuje gyveno 30 naujokų scholastikų ir 10 naujokų brolių.

Vilniaus jėzuitų noviciato namai turėjo nedidelę biblioteką, kurios pagrindą sudarė asketinė literatūra, skirta naujokams. Pastatų kompleksą, ribojamą dabartinių Šv. Ignoto, Benediktinių ir Totorių gatvių, sudarė gyvenamosios patalpos, ūkiniai pastatai, amatų dirbtuvės ir Šv. Ignoto bažnyčia. Noviciatas turėjo savo alaus daryklą, infirmeriją (ligoninę), nuo 1744 m. veikė vaistinė.

Stanisłowo Załęskio teigimu, kasmet Vilniuje buvo priimama 20–25 kandidatai į scholastikus, bet prašydavosi priimama „antra tiek“ (kaip rašo autorius, „buvo iš ko rinktis“)⁴⁴; brolių naujokų kasmet priimdavo 10–15. Per visą noviciato Vilniuje veiklos laiką namuose, atsižvelgiant į pajamas, galėjo gyventi 20–50 asmenų, *de facto* juose gyvendavo daugiau žmonių (iki 70–80). Minėtus duomenis patikslinus remiantis katalogais, galima konstatuoti, kad šiuose namuose per visą 1604–1773 m. laikotarpį vidutiniškai gyvendavo 56 naujokai. Senojoje Lietuvos provincijoje (iki padalijimo) gyveno apie 60, o provinciją padalijus (nuo 1759 m.) ir įsteigus naują noviciatą Nesvyžiuje, vidurkis smuktelėjo iki 49 naujokų. Tuo tarpu, kaip nurodo S. Załęskis, Varšuvos noviciate paprastai gyvendavo apie 40 naujokų scholastikų ir 10 brolių⁴⁵. 1756 m. įsteigtame noviciate Nesvyžiuje, kuris priklausė naujai – Mazovijos – jėzuitų provincijai, paprastai gyveno ne daugiau kaip 10–17 naujokų scholastikų ir 3–9 broliai⁴⁶ (būtent įsteigus šį noviciatą naujokų skaičius Vilniuje nuo XVIII a. šešto dešimtmečio sumažėjo kone perpus). Palyginti su mažesnėmis vienuolijomis, minėti skaičiai (ypač naujokų Vilniuje) yra išties dideli, pavyzdžiui, Vilniuje į bonifratrų vienuoliją kasmet buvo priimami 1–9 naujokai, į Lietuvos bazilijonų provincijos noviciatą Bytenėje – 28 (1752 m.)⁴⁷.

Noviciatas Vilniuje buvo vienintelė tokio tipo institucija Lietuvos jėzuitų provincijoje, o jos svarba provincijoje, anot A. Mariani'io, kito – XVII a. noviciate personalo buvo mažiau nei Vilniaus akademijoje, bet kitame amžiuje, praėjus Šiaurės karo sukeltai krizei, jis ėmė konkuruoti su akademija, o kartais noviciate gyventojų buvo net daugiau. Pradžioje Vilniaus noviciato reikšmės padidėjimą lėmė didesnis priimamų kandidatų į Jėzaus draugijos narius skaičius. Tokia pat padėtis buvo ir vėlesniais dešimtmečiais, nes sustiprėjo noviciato finansiniai pagrindai, jo pajamos net buvo didesnės už tas, kurias gaudavo akademija⁴⁸.

Jėzuitų noviciatas turėjo savo dienotvarkę, kurią buvo parengęs jėzuitų generolas šv. Pranciškus Bordžija (1510–1572); kadangi jėzuitų formacija buvo unifikuota, gali-

⁴² Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai, 1987, p. 204.

⁴³ 1605 m. data nurodoma *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*. F. Paluszkevicz, *Jezuici w Wilnie: dom nowicjatu i kościol Świętego Ignacego* pradžioje taip pat mini 1605 m. datą, tiesa, vėliau patvirtina 1604 m.

⁴⁴ S. Załęski, t. IV, cz. II, 1904, s. 920–921.

⁴⁵ S. Załęski, t. IV, cz. I, 1905, s. 462.

⁴⁶ S. Załęski, t. IV, cz. IV, 1905, s. 1601.

⁴⁷ M. Jakulis, 2019, p. 11–12.

⁴⁸ A. Mariani, 2018, p. 18.

me manyti, jog jos buvo laikomasi ir Vilniuje. Ryte nustatytą valandą skambučiu buvo duodamas ženklas keltis ir duodamas pusvalandis pasiruošti (pasimelsti). Paskui buvo skiriama valanda apmąstyti kuriam nors Jėzaus gyvenimo epizodui, tada vyko šv. Mišios. Po jų – laikas tvarkymuisi, pusryčiams ir „paskaitoms“. Iki vidurdienio naujokai atlikdavo vyresniųjų nurodytus darbus, skaitydavo, be to, jiems reikėdavo toliau savarankiškai mokytis katekizmo bei regulų. Taip pat vykdavo pokalbiai ir buvo skiriama tema rytojaus apmąstymams. Apie 21 val. naujokai eidavo ilsėtis. Tiesa, ilgainiui atsirado reikalavimas, kad kasdien kiekvienas naujokas ketvirtį valandos prieš pietus ar vakarienę atliktų fizinius pratimus. Vilniaus noviciato naujokai taip pat būdavo siunčiami į miesto aikštes katekizuoti praeivių: lietuvių kalba – prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios bei Rūdninkų vartų, lietuvių ir lenkų kalbomis – prie Rotušės, Žaliojo tilto, Trakų vartų. Pakankamai buvo ir fizinės veiklos: kartą per mėnesį naujokai buvo siunčiami į Vilniaus apylinkes prašyti išmaldos (nukeliaudavo apie 30 kilometrų), teikdavo pagalbą vargšams, ligoniams, taip pat pindavo virves, padėdavo virtuvėje, skalbykloje, namų ūkyje⁴⁹.

Noviciatą baigę naujokai duodavo pirmuosius neturto, klusnumo ir skaistybės įžadus. Jėzuitų įžadų davimo tvarka ir laikas (nuo noviciato iki iškilmingų galutinių įžadų galėjo praeiti iki 17 metų) buvo galutinai nustatyti 1649 m. gruodžio 13–1650 m. vasario 23 d. vykusioje Jėzuitų ordino IX generalinėje kongregacijoje. Tiesa, būtina sąlyga įžadams duoti buvo didesnis nei vidutinis kandidato dorovingumas⁵⁰. Baigę noviciatą, scholastikai naujokai tapdavo aprobuotais scholastikais (*scholastici approbati*) – tai suteikdavo jiems teisę toliau studijuoti filosofiją ir teologiją. Naujokai broliai tapdavo broliais vienuoliais, kitaip – „pasaulietiniais pagalbininkais“ (*coadiutores temporales*). Jie neatlikdavo terciato, tačiau po ilgesnio laiko duodavo iškilmingus galutinius įžadus.

Lietuvos jėzuitų provincijos naujokų charakteristika

Kadangi personalinių Jėzaus draugijos šaltinių yra išlikę labai daug, personalinė naujokų analizė daugiausia remiasi keliais trimečiais katalogais (atskirai to nebekartojant išnašose), sudarytais tada, kai valstybės ir (ar) Jėzuitų ordino istorijoje vyko (ar buvo pasibaigę) svarbūs įvykiai. 1611 m. sudarytas pirmasis Lietuvos jėzuitų provincijos trimetis katalogas. 1669 m. pasirinkti kaip laikotarpis, kai, pasibaigus karams su Maskva (1654–1667 m.) ir Švedija (1655–1660 m.), jėzuitų bendruomenė provincijoje ėmė atsigauti po šalyje kilusių neramumų. 1717 m. bendruomenė buvo pradėjusi atsigauti po Šiaurės karo (1700–1721 m.) ir 1710 m. užklupusios maro epidemijos. 1757 m. buvo paskutiniai prieš Lietuvos ir Mazovijos provincijų atskyrimą, įvykusį 1758–1759 m. Toliau pateikiami konkretūs minėtų metų jėzuitų bendruomenės narių skaičiai Lietuvos provincijoje, remiantis trumpaisiais katalogais.

⁴⁹ F. Paluszkiwicz, 1994, s. 4; D. Jokimaitytė, 2005, p. 363–364.

⁵⁰ P. J. Badura, 1995, p. 25.

1 lentelė. Lietuvos jėzuitų provincijos narių skaičius

Metai	Tėvai	Scholastikai	Broliai	Scholastikai naujokai	Broliai naujokai	Iš viso	Naujokų dalis provincijoje (procentais)
1611	121	75	78	30	6	310	12
1672*	236	79	130	56	26	527	16
1717	308	90	243	42	25	708	9
1757	484	199	328	70	33	1 114	9

* Lentelėje pateikiami 1672 m. duomenys, nes nėra išsamių ankstesnių metų trumpųjų katalogų. 1668–1672 m. kataloguose pateikiami tik sporadiški duomenys apie bendruomenės narių skaičių.

Išsilavinimas

Išėjęs kolegijoje reikiamas studijas, t. y. dažniausiai baigęs retorikos klasę, bet kartais ir jos nebaigęs arba retorikos visai nestudijavęs, jaunuolis kreipdavosi į artimiausios jėzuitų įstaigos vadovybę ir ši nusprendavo dėl kandidato priėmimo į Draugiją. Daugiausia žinių apie jėzuitų išsimokslinimą iki įstojant į Ordiną yra pateikiama trimečiuose kataloguose. Bene 80 % naujokų, priskirtų scholastikams, buvo „išėję humanitarinius mokslus“. Kataloguose paprastai matome tokius įrašus: *studuit extra Societatem humanioribus / studuit extra Societatem Rhetoricae / extra Societatem studuit humanioribus usque ad rhetoricam inclusive*. Likusi dalis jaunuolių buvo mokėsi daugiau (*post cursum philosophiae, studuit extra Societatem humanioribus et philosophiae / studuit extra humanioribus et philosophiae tribus annis*). Pavyzdžiui, Andriejus Jerecikas iki įstojimo į Jėzaus draugiją buvo trejus metus studijavęs filosofiją ir dvejus metus moralinę teologiją, jau turėjo kunigo šventimus, tačiau trimečiame kataloge nurodyta, kad dėstyti pajėgus tik gramatiką⁵¹.

Sprendžiant iš įrašų apie studijas iki noviciato, būta tokių atvejų, kai nurodoma, kad asmenys (būsimieji scholastikai) iki tol mokėsi būtent jėzuitų mokyklose: *post consummata in Gymnasio nostro humaniora studia*⁵², *moribusque ac Rhetoricae facultatis scientiâ in Academiâ Vilnensi bene instructum Societate donavit*⁵³, *Christianis eam virtutibus, literisque humanioribus sub nostrorum Caunae disciplinâ imbuisset*⁵⁴. Visgi apibendrinant reikia pasakyti, jog kol kas negalima daryti tvirtų išvadų apie konkretnę būsimųjų kandidatų išsilavinimą ir kur jis įgytas, nes įrašai apie išsimokslinimą šaltiniuose nėra sistemingi.

Amžius

Jėzaus draugijos konstitucijose nurodoma, kad į jėzuitų noviciatą buvo priimama nuo 14 metų, dažniausiai jau baigus retorikos klasę⁵⁵. Minimalaus (kaip ir maksimalaus) amžiaus ribojimai būdingi ne tik jėzuitams, bet ir daugeliui kitų vienuolių (pavyzdžiui,

⁵¹ Kartoteka, in: LJPA.

⁵² Compendium Vitae M. Stanislai Massalski, in: ARSI, Lith. 63, fol. [5]r.

⁵³ Compendium Vitae Patris Stephani Iwanowski, in: ARSI, Lith. 63, fol. [66].

⁵⁴ Summariolum Vitae P. Georgii Kropowicz, in: ARSI, Lith. 63, fol. [93].

⁵⁵ Constitutiones, 1606, p. 59.

į bonifratrų noviciatą buvo priimami ne vyresni nei 40 metų, dėl amžiaus asmenys iš vienuolijės būdavo atleidžiami⁵⁶).

Kadangi analizuojant visų aptariamųjų metų naujokų biografijas matyti, jog didelė dalis jaunuolių, kaip scholastikai priimtų į Draugiją, buvo mokęsi (kai kurie baigę ne tik humanitarines studijas), studijavimo faktas nulėmė, kad stojusiųjų amžiaus vidurkis svyravo nedaug. Didžiuma kandidatų buvo labai panašaus amžiaus, t. y. 17–18 metų. Karai su Maskva (1654–1667 m.) ir Švedija (1655–1660 m.), Šiaurės karas (1700–1721 m.) ir 1710 m. maro epidemija sutrikdė ne tik valstybės, bet ir Jėzaus draugijos gyvenimą, o kintant padėti rodo vėlesnių metų, 1717 ir 1757 m., katalogai. Karų metu buvo sujauktas kandidatų į jėzuitus parinkimo procesas (iš 1 lentelės matyti, kad naujokų skaičius sumažėjo), tapo keblu išsaugoti personalo stabilumą. Aptariamuoju metu padidėjo ne tik naujokų, bet ir visos bendruomenės amžiaus vidurkis⁵⁷. Nurimus Šiaurės karui, maro epidemijai, kilo būtinybė atkurti sklandžią Lietuvos provincijos veiklą, vėl nusistovėjo naujokų priėmimas, kaip minėta, įprastai kandidatais tapdavo 17–18 metų retorikos absolventai, taigi naujokų scholastikų grupė atjaunėjo.

2 lentelė. Vilniaus jėzuitų noviciato naujokų amžiaus vidurkis

Metai	Amžius	
	Naujokai scholastikai	Naujokai broliai
1611	18,8	25,9
1672	20,4	24,5
1717	19,6	25,1
1757	18,2	26,7

Sudaryta autorės, remiantis lentelėje nurodytų metų katalogais ir *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*.

Amžiaus vidurkius analizuotose ketverių metų naujokų kartose koregavo išimtis, pavyzdžiui, Vladislovas Narevičius (Narewicz), Ignacas Lapa (Łappa), Jonas Vulfersas (Wulfers), Kristupas Haraburda įstojo į noviciatą būdami 15 metų⁵⁸. Tiesa, tai nebuvo jauniausi kandidatai Vilniaus noviciato istorijoje. Anksčiau minėtą teiginį apie minimalų priimamų kandidatų amžių galima paneigti keliais pavyzdžiais: Ignacas Sivickis (Sivicki) į noviciatą įstojo būdamas 13 metų⁵⁹, Rapolas Hempelis įstojo būdamas jauniausio leistino amžiaus – 14 metų⁶⁰. Skirtingas visų minėtų asmenų priėmimo į noviciatą amžius suponuoja mintį, kad jauni kandidatai buvo priimami tiek dėl įvykių valstybėje sujauktos priėmimo tvarkos, tiek dėl asmeninių gabumų ir, Draugijos vadovybei pritarus, dėl kandidato tinkamumo nepaisant amžiaus. Visgi labiau neįprasta buvo vyresni kandidatai: aptariamaisiais metais į Vilniaus noviciatą kaip scholastikai buvo priimami ir 25–30 metų asmenys. Tokių situacijų pasitaikydavo tiek pirmaisiais Lietuvos jėzuitų provincijos veiklos metais (Martynas Brolinskis (Brolinski) 1611 m. priimtas būdamas

⁵⁶ M. Jakulis, 2019, p. 14.

⁵⁷ A. Mariani, 2018, p. 26.

⁵⁸ Catalogi triennales, in: ARSI, Lith. 6, 13, 23, 30.

⁵⁹ Gimė 1754 m., įstojo 1767 m. (Kartoteka, in: LJPA).

⁶⁰ Gimė 1718 m., įstojo 1732 m. (Kartoteka, in: LJPA).

25-erių, Jurgis Gruževskis (Grużewski) – 28-erių), tiek XVIII a., kai provincija, nukentėjusi nuo įvairių negandų, stigo personalo (Petras Olševskis (Olszewski) 1711 m. į noviciatą buvo priimtas būdamas 30 metų). Tiesa, tai nebuvo vyriausi kandidatai visoje Vilniaus noviciato veiklos istorijoje: Paulius Bohomolecas (Bohomolec) į Vilniaus noviciatą įstojo 1755 m., būdamas 61 metų⁶¹. Tokie pavyzdžiai kelia klausimų apie Jėzaus draugijos panaikinimo išvakarėse taikytus priėmimo reikalavimus ir jo lengvatas.

Būsimiems broliams kelti mažesni reikalavimai (nebuvo filosofijos ir teologijos studijų perspektyvos) atvėrė galimybę į Jėzaus draugiją įstoti esant jau vyresnio amžiaus. Analizuojamais metais naujokų brolių amžius svyravo nuo 15 iki 47 metų, tokie svyravimai taip pat tiesiogiai susiję su provincijos poreikiais ir ypač personalo trūkumu, visgi paprastai brolių naujokų amžiaus vidurkis siekė apie 25 metus. Broliai, kaip matyti iš 1 lentelės, nuolat buvo antra gausiausia bendruomenės dalis provincijoje, jų priėmimui nebuvo numatyta tokių griežtų reikalavimų kaip būsimiems scholastikams, tačiau jie itin daug prisidėdavo prie sklandžios provincijos veiklos, ypač ūkinės.

Kilmė

Jėzuitams, kaip ir kitiems vienuolių ordinams, išaugusiems už kontempliatyvių vienuolių tradicijos ribų, buvo būdingas geografinis mobilumas⁶². Jėzaus draugijos vadovybė laikėsi idėjos, kad pavaldinių siuntimas į toliau nuo jų gimtinių esančias vietas atliepia vieną iš pagrindinių vienuolijos veiklos uždavinių – misijas. Mobilumas provincijos viduje leido išvengti personalo trūkumo tuose regionuose, kur buvo mažai pašaukimą jaučiančių žmonių arba dėl nedidelio studijavusio jaunimo skaičiaus. 1608 m. steigiant Lietuvos provinciją ir brėžiant jos ribas Draugijos vadovybė pasirūpino, kad Lietuvos provincijai priklausytų ne tik institucijos, užtikrinančios būsimiems kandidatams visą būtiną išsilavinimą, bet ir tie regionai, kurie galėjo užtikrinti pakankamą naujokų skaičių⁶³.

Įsteigus noviciatą, remiantis pasirinktų metų trimečių katalogų duomenimis, be lietuvių (*Lithuani*), didelę dalį naujokų sudarė asmenys, kilę iš lenkiškų žemių – Mazovijos (*Masovitae*) ir Varmijos (*Varmienses*), o vėliau, nuo XVII a. antros pusės (ir ne tik naujokų gretose), matyti spartus kandidatų, kilusių iš rusėniškų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) žemių, kurie kataloguose buvo vadinami *Rutheni*, skaičiaus didėjimas. Ši tendencija ėmė ryškėti, kai ėmė plėstis jėzuitų institucijų tinklas, tačiau tuo metu „rusėnai“ dar buvo žemos kvalifikacijos vienuolijos narių grupė – jų dažniausiai aptinkama tarp brolių. Visiškai kitokia padėtis buvo Lietuvos provincijos padalijimo išvakarėse, kai *Rutheni* buvo gausiausia grupė, didesnė nei „lietuviai“. Ši reiškinį reikėtų aiškinti tuo, kad XVIII a. LDK rusėniškų žemių bajorijai patraukliai atrodė „karjeros“ vienuolijoje galimybė⁶⁴. Didėjant pirmiau paminėtoms grupėms, santykinai silpnėjo kitų reikšmė. Kai kurių tautinių grupių („lietuvių“ ir kilusių iš Varmijos) procentinė dalis nesikeitė. Beje, atskyrus Lietuvos ir Mazovijos provincijas, Lietuvos provincija tapo dar

⁶¹ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, 2004, s. 54.

⁶² C. Lowney, 2005, p. 146–149, 224–225.

⁶³ A. Mariani, 2018, p. 29.

⁶⁴ A. Mariani, 2017, p. 98–99.

„lietuviškesnė“ – daugiausia stojusiųjų į Draugiją buvo lietuvių kilmės – po padalijimo Mazovija ir Palenkė atsidūrė už Lietuvos provincijos ribų, dėl to Lietuvos provincijoje sumažėjo iš šių kraštų kilusių naujokų. Tad tipinis jėzuitų naujokas buvo maždaug 18 metų rusėnas arba lietuvis / žemaitis.

3 lentelė. Vilniaus noviciato naujokų geografinė kilmė (procentais)

Tautybė	Metai			
	1611	1672*	1717	1757
Lietuviai	26	20	22	25
Žemaičiai	5	9	11	18
Lenkai	35	10	6	9
Prūsai	16	18	18	17
Rusėnai	6	32	30	32
Kiti	10	5	3	8
Nežinoma	2	5	7	7

* Pirmas pilnas trimetis katalogas nuo 1669 m.

Sudaryta autorės, remiantis trimečiais katalogais ir *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*.

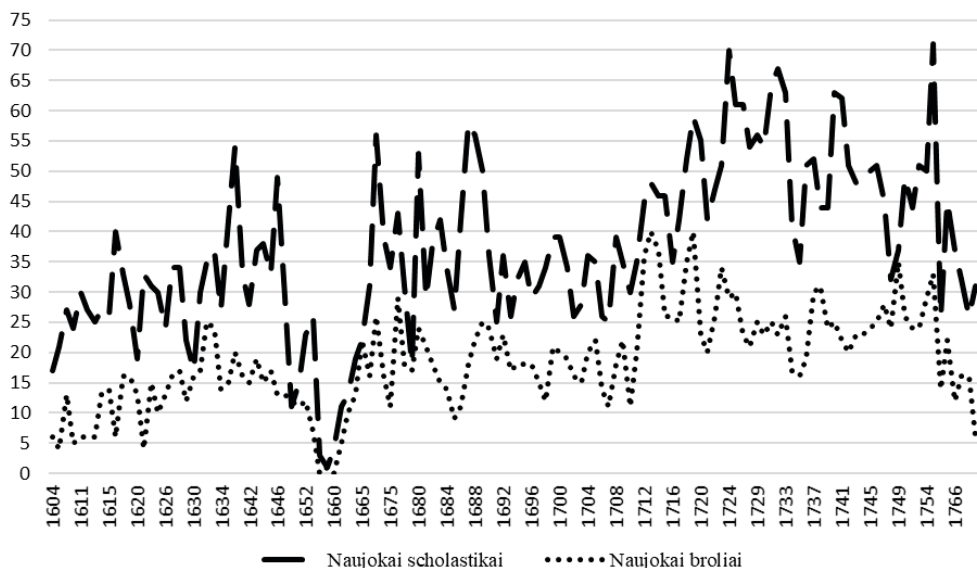
Struktūra

Kalbant apie stojančiųjų į noviciatą pasiskirstymą pagal statusą jėzuitų formacijos kontekste, remiantis pav. pateikto grafiko, išsamumo dėlei apimančio visą Vilniaus noviciato veiklos laiką⁶⁵, duomenimis, galima teigti, jog į noviciatą kaip scholastikų (*novitii scholastici*) asmenų būdavo priimama daugiau nei brolių (*novitii coadiutores*) – ir šita tendencija išliko per visą Vilniaus noviciato veiklos laikotarpį. Į studijas, aktyvią pedagoginę, misijinę veiklą orientuota vienuolija pritraukdavo didelę dalį talentingų, gabių jaunuolių. Analizuojamų pasirinktų ketverių metų duomenys taip pat atitinka minėtą naujokų pasiskirstymo tendenciją. Maždaug nuo 1760 m. akivaizdžiai matomas naujokų skaičiaus mažėjimas paaiškintinas provincijų padalijimu ir naujo noviciato Nesvyžiuje įsteigimu.

Akivaizdu, kad naujokų skaičius nuolat svyravo, jam įtakos turėjo tiek finansinė namų padėtis, tiek įvairūs pokyčiai jėzuitų provincijoje ir šalyje. Tiesa, galima paminėti, kad naujokų brolių dalis bendroje naujokų struktūroje XVIII a. pradžioje ūgteli – tokį reiškinį reikėtų aiškinti sėkminga Vilniaus jėzuitų ekonomine raida, kuriai pagrindus padėjo gausių brolių vienuolių ūkinis aktyvumas. Tradiciškai, be kitų darbų, jie užsiimdavo žemės valdų administravimu ir vadovavimu įvairiai gamybinei veiklai, kuri vykdavo jėzuitų namuose⁶⁶. Būta pavienių atvejų, kai į noviciatą kaip scholastikai buvo priimami studijas jau baigę ir kunigo šventimus turintys naujokai, tačiau ši grupė neužima reikšmingos dalies bendroje naujokų struktūroje – nagrinėjamais metais tokių buvo vos 7 (apie 2 % visų įstojusiųjų per analizuojamus ketverius metus).

⁶⁵ XVII a. šešto dešimtmečio trumpuosiuose kataloguose pateikiami neišsamūs duomenys, todėl negalima pateikti tikslių naujokų skaičių šiame dešimtmetyje.

⁶⁶ A. Mariani, 2018, p. 25.

Pav. Naujokų skaičius Vilniaus jėzuitų noviciate 1604–1771 m.

Sudaryta autorės, remiantis trumpųjų katalogų duomenimis.

Pasitraukimas iš Jėzaus draugijos

Atleidimo ar savanoriško pasitraukimo iš Draugijos priežasčių nežinome, jos Ordino dokumentuose nėra pateikiamos. Nagrinėtų pasirinktų ketverių metų duomenimis, iš tais metais į Jėzaus draugiją įstojusių naujokų (289 asmenys) būtent noviciato laikotarpiu pasitraukė vos 14, t. y., apie 5 % visų pasitraukusiųjų. Žvelgiant į bendrą tendenciją, noviciato laikotarpiu pasitraukusiųjų dalis buvo gerokai mažesnė nei kitais formacijos etapais: 1604–1771 m. noviciatą paliko 48 asmenys (iš 467), tai tesudaro vos apie 10 % viso pasitraukusiųjų skaičiaus (daugiausia pasitraukusiųjų buvo 1605 m., vos įsteigus noviciatą Vilniuje – 7). Tokia nedidelė dalis suponuoja mintį, kad jau aptarta griežta atranka į Jėzaus draugiją duodavo savo vaisių ir išties buvo atrenkami geriausi, motyvuočiausi (bent jau pirminiame, stojimo etape) kandidatai, todėl negalėtume kalbėti apie bent jau pirminės motyvacijos trūkumą kandidatų gretose. Galimas ir kitas paaiškinimas: naujokams gyvenant palankiomis, savotiško „šiltnamio“ sąlygomis jų „nubyrėdavo“ kur kas mažiau nei vėlesniu, intensyvesniu formacijos laikotarpiu, kai tekdavo studijuoti, užsiimti pedagogine veikla ir t. t.

Analizuojant visą Lietuvos jėzuitų provincijos veiklos laikotarpį matyti, jog didžioji dalis (kone 80 %) narių, pasitraukusių iš Jėzaus draugijos, – tai scholastikai. Atlikę pedagoginę praktiką, šiek tiek pastudijavę, jie pasitraukdavo dažniausiai praėjus 4–6 metams nuo įstojimo – galbūt tiek laiko pakakdavo, kad dingtų vidinė motyvacija, pašaukimas ir ateidavo suvokimas, jog visgi jėzuito kelias nėra tai, kas buvo įsivaizduota stojant? Taip pat vienas iš veiksnių galėjo būti sunkiai besisekančios studijos. Tėvai jėzuitai, jau turėję kunigo šventimus, iš Draugijos pasitraukdavo daug rečiau – jie sudaro apie 11 % visų pasitraukusiųjų 1604–1771 m.

Išvados

Vilniuje 1604 m. įsteigtas jėzuitų noviciatas buvo vienintelė tokio tipo įstaiga Lietuvos jėzuitų provincijoje. Pirmaisiais veiklos metais – 1604 m. – Vilniaus noviciate apsigyveno 23 naujokai, netrukus jų skaičius ėmė didėti ir vidutiniškai noviciate Vilniuje 1604–1771 m. gyveno apie 56 naujokus. Ši grupė sudarė apie 12 % visų Lietuvos jėzuitų provincijos narių.

Norą stoti į Jėzaus draugiją išreikšdavo įvairaus amžiaus jaunuoliai. Tie, kurie generolo nurodymu buvo priimami į naujokus scholastikus, jau buvo mokėsi, būta ir jau turėjusių kunigo šventimus. Paprastai į Draugiją (kaip naujokai scholastikai) būdavo priimami vidutiniškai 17–18 metų jaunuoliai, bet retkarčiais pasitaikydavo ir šio vidurkio neatitikusių naujokų: analizuojamais metais naujokų scholastikų amžius svyravo nuo 15 iki 30 metų. Broliams kelti mažesni reikalavimai atvėrė galimybę įstoti esant jau vyresnio amžiaus, kuris svyravo nuo 15 iki 47 metų; vidutiniškai naujokų brolių amžius siekė 25 metus.

Įsteigus noviciatą XVII a. pradžioje, be lietuvių, didelę dalį naujokų sudarė asmenys, kilę iš lenkiškų žemių. XVII a. antroje pusėje ėmė didėti kandidatų iš rusėniškų LDK žemių skaičius. Atskyrus Lietuvos ir Mazovijos jėzuitų provincijas, Lietuvos provincija tapo dar „lietuviškesnė“.

Į Vilniaus noviciatą scholastikų būdavo priimama daugiau nei brolių – ši tendencija išliko per visą noviciato veiklos laikotarpį. 1604–1771 m. noviciatą paliko 48 asmenys, tai tesudaro vos apie 10 % viso provincijoje pasitraukusių narių skaičiaus (didžioji dalis, kone 80 %, iš Draugijos pasitraukė studijų arba pedagoginės praktikos metais). Iš analizuojamais metais į Jėzaus draugiją įstojusių naujokų gretų (289 asmenys) noviciato laikotarpiu pasitraukė vos 14, t. y. apie 5 % – dar mažiau negu vidurkis. Tokia nedidelė dalis noviciatą palikusių asmenų suponuoja mintį, kad griežta atranka į Draugiją duodavo savo vaisių ir išties buvo atrenkami geriausi, motyvuočiausi (bent jau pirminiame, stojimo etape) kandidatai, be to, naujokams gyvenant palankiomis sąlygomis jų „nubyrėdavo“ kur kas mažiau nei vėlesniu, intensyvesniu formacijos laikotarpiu.

Bibliografija

- Achremczyk S., 1995 – Stanisław Achremczyk, „Uczniowie i nauczyciele kolegiów jezuitów w Braniewie i Reszlu“, in: *Zesz. Nauk. WSP Olszt. Pr. Hist.*, 1997, t. 8, s. 27–41.
- Badura P. J., 1995 – Piotr Jerzy Badura, „Kongregacje Generalne Towarzystwa Jezusowego. Zarys historyczny“, in: *Jezuicka ars educandi*, Kraków, 1995, p. 19–53.
- Constitutiones, 1606 – *Constitutiones Societatis Iesu cum earum Declarationibus*, Romae, 1606.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, 2004 – Ludwik Grzebień, *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*, Kraków, 2004.
- Examina novitiorum*, 2012 – *Examina novitiorum (egzaminy nowicjusów) jezuitów z Braniewa z lat 1569–1574*, par. Justyna Łukaszewska-Haberkowa, Kraków, 2012.
- Jakulis M., 2019 – Martynas Jakulis, „Vilniaus bonifratrų personalinė sudėtis XVII antroje pusėje–XVIII amžiuje“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2019, t. 43, p. 8–21, [interaktyvus], in: <<http://www.zurnalai.vu.lt/lietuvos-istorijos-studijos/article/view/13785/12696>>, [2019-12-06].
- Jokimaitytė D., 2005 – Danutė Jokimaitytė, „Vilniaus jėzuitų noviciato 1740–1773 m. laikotarpio reikšmė LDK jėzuitų istorijai“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, t. 19, Vilnius, 2005, p. 347–386.

- Jovaiša L., 2017 – Liudas Jovaiša. „Lietuvos vienuolių XVI–XIX a. personalinio ir biografinio pobūdžio šaltiniai“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 43, Vilnius, 2017, p. 140–190, [interaktyvus], in: <http://www.lti.lt/failai/SLL43_spaudai-internetui-140-190.pdf>, [2019-11-29].
- Kołac J., 2006 – Jakub Kołac, *Słownik języka i kultury jezuitów polskich*, Kraków, 2006.
- Lawszuk W., 2013 – Włodzimierz Lawszuk, *Jezuici w Grodnie 1622–1700: ludzie i dzieje kolegium*, Kraków, 2013.
- Lowney C., 2005 – Chris Lowney, *Heroic Leadership: Best Practices from a 450-Year-Old Company that changed the World*, Chicago, 2005.
- Lukaszewska-Haberkova J., 2014 – Justyna Łukaszewska-Haberkova, *Wpływ pierwszego pokolenia polskich jezuitów na życie kulturalne i religijne Rzeczypospolitej obojga narodów w latach 1564–1608*, Kraków, 2014.
- Mariani A., 2017 – Andrea Mariani, „Prowienienca geograficzna i kompetencje językowe jezuitów prowincji litewskiej. Przyczynek do badań nad wielokulturowością Rzeczypospolitej“, in: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. VII, Białystok, 2017, p. 85–112.
- Mariani A., 2018 – Andrea Mariani, „Vilniaus jėzuitų personalinė sudėtis XVII–XVIII amžiuje. Statistinės-prozopografinės analizės bandymas“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2018/1, p. 5–48.
- Paluszkiewicz F., 1994 – Felicjan Paluszkiewicz, *Jezuici w Wilnie: dom nowicjatu i kościół Świętego Ignacego*, Warszawa, 1994.
- Rabikauskas P., 2002 – Paulius Rabikauskas, „Lietuviškumo apraiškos Vilniaus akademijoje“, in: *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sud. L. Jovaiša, Vilnius, 2002, p. 243–267.
- Regulae, 1607 – *Regulae Societatis Jesu*, Romae, 1607.
- Rozsak S., 1998 – Stanisław Rozsak, „Nauczyciele toruńskiego kolegium jezuitów w świetle katalogów z lat 1758 i 1764“, in: *Rocz. Toruń.*, 1996, t. 23, s. 133–138.
- The Cambridge Encyclopedia of the Jesuits*, 2017 – *The Cambridge Encyclopedia of the Jesuits*, general editor Thomas Worcester, Cambridge, 2017.
- Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai*, 1987 – *Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*, sud. E. Ulčinaitė ir A. Šidlauskas, Vilnius, 1987.
- Zalęski S., t. IV, cz. I, 1905 – Stanisław Zalęski, *Jezuici w Polsce*, tom IV, cz. I, *Dzieje 153 kolegiów i domów jezuitów w Polsce*, Kraków, 1905.
- Zalęski S., t. IV, cz. II, 1904 – Stanisław Zalęski, *Jezuici w Polsce*, tom IV, cz. II, *Kolegia i domy założone w pierwszej dobie rządów Zygmunta III. 1588–1608*, Kraków, 1904.
- Zalęski S., t. IV, cz. IV, 1905 – Stanisław Zalęski, *Jezuici w Polsce*, tom IV, cz. IV, *Kolegia i domy założone za królów Jana Kazimierza, Michała, Jana III, obydwóch sasków i Stanisława Augusta. 1648–1773*, Kraków, 1905.